

olduğum bu bağlam, sözleşme alanını oluşturur.³⁵

Sözleşme, mülkiyete sahip olabilmenin güvencesidir. Bunun yanında hibe, değiş tokuş, ticaret vb. gibi etkinlikler de -ki kişi ancak bunlar aracılığıyla gereksinim duyduğu, ama tek başına kendisinin üretmeye gücünün yetmediği şeyleri edinir- ancak sözleşmeyle yapılabilir. Bu bakımdan, sözleşmenin ortaya çıkmasına neden olan da, gereksinimler, yani bunların ifadesi olan istemdir.³⁶

Sözleşmeyle birlikte, farklı istemler aynı şey konusunda farklı isteklere sahip olmaktan vaz geçip aralarındaki ayrılığı ortadan kaldırırlar. Ama sözleşmeyi, kendisine benzeyen ve çoğu zaman kendisiyle karıştırılan "söz verme"den ayırmak gerekir. Hegel'e göre, "bir söz" ile "sözleşme" arasındaki fark şudur: bir sözde, neye niyet edersek edelim -vermeyc, yapmaya, gerçekleştirmeye-, bunu gelecekteki bir şey olarak dile getiririz; bundan dolayı da hala yalnızca istemimizin öznel bir belirlenimi söz konusudur ve eninde sonunda vaz geçebiliriz. Ama bir sözleşmedeki taahhüt, zaten istememin kararının var olmuş halidir: örneğin, bundan dolayı şeyin kendi mülkiyetim olmasından vaz geçmiş, başkasına devretmiş ve devrettiğimin başkasının malı olduğunu kabul etmişimdir. Sözleşme, kendisinin ortaya çıkmasıyla, taahhüt ettiği şeyin gerçekleştirildiğini de kabul eder.³⁷

Söze kıyasla daha tam bir alan olmasına karşın, sözleşme, Hegel'e göre, a) keyfi istemenin ürünüdür; b) sözleşme aracılığıyla varoluş kazanan özde iste-me, yalnızca sözleşme yapan tarafların ortaya koyduğu, yani herkes için geçerli -tümel- olmayan, yalnızca bir topluluğa ait olup onlar tarafından kabul edilen (bundan dolayı da, başka topluluklar tarafından tanınmayabilecek olan) bir istemdir; c) sözleşmenin nesnesi, dışsal tekil bir nesnedir, çünkü salt keyfi olan istemelerin devredebileceği yalnızca bunlardır.³⁸

Bütün bu nedenlerden dolayı, Hegel'e göre, bir şeyin mülkiyetini edinmek için ne bir kişinin bir nesne için "Bu benimdir!" demesi ne de bu kişinin sözleşme aracılığıyla uzlaştığı kişilerin "Bu senindir!" demesi yeterlidir. Bu iki adım da, mülkiyetin meşru ve yasal zeminini sağlamaz. Bunlardan da öte, bütün öznelliklerin ve bireyselliklerin üstünde yer alan, onlara egemen olan, kendi istemelerine karşı çıkıldığı takdirde bunu elindeki güçle cezalandırabilecek tümel bir istemenin, yani her türlü yasal ve meşru sahiplenmelerin dayanağı olan devletin, bu nesne için "Bu onundur!" demesi gerekir. Bundan önceki her adım, ancak 'sahiplenme' adını alabilir. Bir sahiplenmeyi "mülkiyet" kılacak olansa, devletin, yani bütün istemeleri temsil etme işlevini yerine getiren genel istemenin, onu belirli bir kişinin mülkiyeti olarak tanınmasıdır.

Hegel'in Politika Felsefesinde Devlet – Birey İlişkisi ve Hakiki Bir Birey Olma Yolunda Hukukun İşlevi

Bariş MUTLU*

Bu tartışmaya odaklanmamızın nedeni felsefesini açıkça "özgürlük felsefesi" olarak tanımlayan Hegel felsefesinin -özellikle birey/devlet ilişkisi bağlamında-halen üzerinde durmamızı gerektirecek denli önemli tartışmalara kapı açmış olmasıdır. Bu tartışmalar Hegel'in otoriter, totaliter, komüniter-yan bir felsefe inşa ettiğini savunanlara kadar; bununla birlikte çok farklı bir güzergahta, Hegel'i olumlu ve olumsuz anlamda liberal olarak değerlendirilenlere kadar varır. Örneğin totaliter değerlendirmesinin en ısrarlı ve popüler savunucusu olan, fakat bu savunuda birçok hatası olduğu düşünülen, Popper¹, Hegel felsefesini baştan sona Prusya İmparatorluğu'nun olumlanması altında, devletin yüceltilip bireyin basıldığı, hatta bireyin yok sayıldığı bir çizgide okur.² Diğer taraftan Hegel'i olumsuz anlamda liberal olarak değerlendiren en bildik isim olan K.Marx ise örneğin *Hukuk Felsefesinin*

Prensipileri'nde (Ana Hatları'nda) ele alınan görüşleri, burjuva ile mutlakiyetçi görüşlerin bir birleşmesini amaç edinmiş bir yapıt olarak ele alır ve kritik eder.³

Hegel'in, *Hukuk Felsefesinin Prensipileri'nde* modern ahlâkî yaşamı en iyi şekilde felsefi olarak yeniden yapılandırma girişimine⁴ dair bu farklı okumalar içerisinde benim eğilimim ise Hegel'in liberal karşıtı totaliter olmayan bir felsefeyi amaç edinmiş olmasıdır. Çünkü Hegel 'faydacı temelli' olmadığı anlamda liberal karşıtıdır; eylem merkezli bir ahlâk anlayışını savunması anlamında totaliter değildir.⁵ Hegel'in eylem merkezli bir ahlâk anlayışını savunmasını hukuk felsefesinin birbirleriyle ilişkili anahtar kavramları olan; yasa, ahlâk ve devlete baktığımızda, bireyin kendi gizil güçlerini, potansiyellerini, 'eylemiyle' ahlâkî yaşamın üç momenti olan aileden,

(*Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi.

(1) Bknz., Walter Kaufmann, "Hegel Miti ve Yöntemi", *Hegel Üzerine Yorumlar 1* içinde, Notlandırmalarla Çev.: Aziz Yardımlı, İdea yay., İstanbul, 1997

(2) Bknz.: Karl R.Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları 2: Hegel- Marx*, çev: Harun Rızatepe, İstanbul, 2003

(3) Bknz.:Karl Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, Çev.: Kenan Somer, Sol Yay., Ankara, 1997, Bu yapıt içerisinde ek olarak dahil edilmiş olan Auguste Corne'un "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" Marx'ın Hegel'i nasıl değerlendirdiğine dair önemlidir.

(4) Z.A.Pelcynski, "The Significance of Hegel's of The State and Civil Society", *G.W.F.Hegel: Critical Assessments*, ed.:R.Stern, Routledge, New York&London, 1993 içinde, syf.7

(5) Bu formülasyona dair iki makaleye bknz.: Biri Işıl Bayar Bravo'nun "Hegel ve Liberalizm", Süleyman Demirel Üniversitesi FLSF-2 içinde, diğeri ise Güçlü Ateşoğlu'nun "Hegel'in Devlet ve Eylem Felsefesi Üzerine", Mehmet Küçük'e içinde, Doğu-Batı yay., 2003, İstanbul

(35) G.W.F. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, pr. 71.

(36) a.g.e., pr. 71; G.W.F. Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Outline and Critical Writings*, pr. 409.

(37) a.g.e., pr. 79.

(38) a.g.e., pr. 75.

sivil topluma ve devlete uzanan yolda, öznenin 'diğer öznelerle kurduğu farklı ilişkiler' içerisinde ahlâkî yaşamın normlarını edimsel (aktüel) hale getirdiği serüven içerisinde görebiliriz ka-naatindeyim.⁶

Bu kabul elbette sadece Hukuk Fel-sefesi'ne bağlanamaz; çünkü bu edim-selleşme serüveninde, bireyin diğer bi-reylerle ilişkisi *Fenomenoloji*'den *Hu-kuk Felsefesinin Prensipleri*'ne, *Sanat, Estetik, Felsefe Üzerine Derler*'ine kadar merkezde olma özelliğini hiç kaybetmez. Örneğin kaleme aldığı ilk büyük yapıtı olan *Tinin Fenomenoloji-si*'nde 'toplumsal yaşamın başlangıç il-kesini' 'sürekli bir mücadele olarak' gören Hegel, kişinin ilk olarak 'kendi gereksinimlerinin' tatminiyle dışsal nesnelere yönelik olan bu mücadelede, kişinin gerçek tatmini sağlamayarak gerçek tatmini için diğer öznelere yö-neleceğini ve bu yönelimin sonucunda ortaya çıkan bu ölümcül mücadelenin karşılıklı ve eşit tanınmanın olduğu ev-rensel özbilinç noktasına kadar sürece-ğini söyler ki; bu evrensel özbilinç noktası 'zorunlu' gözüktür çünkü bu mücadelede birinin ölümü durumunda ötekinin tanınış kabul edilmesi gerçek-leşmeyecektir.⁷

Hegel'in felsefesinin merkezinde yer alan bu tanınma mücadelesini daha sonra hatırlayacak olmamız nedeniyle unutmuyarak *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'ne geri dönersek; yapıtın aynı merkeze sahip, fakat iki varyasyon üzerinde yol alan düşüncelerin eleştiri-siyle ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu ya-

pıtta yasa, ahlâk ve politika arasında sı-kı bir ilişki kuran Hegel, ahlâkî eylemi 'Ben'in kendisiyle ilgili sadece bir 'iç diyalogu' olarak düşünen, öznenin ni-yetini edimselleştirip dış dünyada ger-çekleştireceğini göz önünde bulundur-mayan; bu nedenle eylemin yasallığı ile ahlâkî oluşuna ayrı yer veren Kant-çı felsefeyi ve yine devleti hakeme in-dirgeyen, devlet ile özne arasında sade-ce 'rıza'ya dayalı bir ilişki olduğunu düşünen Hobbes, Locke gibi sözleşme kuramcılarını bu yapıtta eleştirerek, ahlâkî bir toplum tasarlar ve kolektif iyilere yönelmeyen eylemin ahlâklılı-ğından bahsetmez. Hegel'in totaliter-likle suçlanmasının en büyük nedeni de zaten bu kabule dayanır.⁸ Oysa Hegel, üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız üzere öznenin öz-gelişimini, tikel çıkar ve ilgilerini dikkate alır ve bu dikkatle onun ilgisi, pratikte sadece bireyseli ve yararlılığı idealleştiren atomize birey-ciliğin aşılmasıdır. Onun Nesnel (Ob-jektif) Hukuk kavramlaştırması da za-ten bu atomize bireyselliği aşma girişi-minin bir ürünüdür. Ve bu kavramlaş-tırma ahlâkî olan ve olmayan eylemi; beraberinde de ahlâklı davranan birey-le ahlâklı davranmayan bireyi ayırma 'ölçütü'nü de verecektir. Tartışma bu çerçeve içerisinde yürüyecektir. Ve çok farklı güzergahlarda değerlendirilen Hegel felsefesi'yle ilgili bu tartış-manın sağlam bir zemine oturması için, sözleşme kuramcılarının bireycili-ği ve Kant'ın formalist ahlâk anlayışı üzerinde durularak iletenecektir.

Bu yolda 1802-1803 yıllarında ka-leme aldığı "Doğal Hukuk" makalesiy-le başlayan ve daha sonra "Fichte ve Schelling'in Felsefi Sistemleri Arasın-daki Fark" ve "İnanç ve Bilgi"yle sü-ren ve *Hukuk Felsefesi*'yle devam eden bu filozofların eleştirisi içerisinde ilk çalışmalarına bakıldığında Hegel, em-piristleri ve Kant'ın da içinde yer aldı-ğı aşkınsal felsefeleri 'form ve içeriği', 'birlik ve çeşitliliği', 'özdeşlik ve fark-lılığ', 'sonluluk ve sonsuzluğu' birbi-rinden sert bir şekilde koparmış olduğu için eleştirir. Daha da önemlisi, bu ay-rımların varlığı Hegel'e göre kültür ya-şamında daha derin yarılmaların bir ifadesi olarak yaşamlarımızda karşılık-larını bulmuştur.⁹ Toplum yaşamının içerisinde 'özdeşlik ve farklılığın ger-çek birliğini düşünebilme yetisinin ek-sikliğiyle' başlayan bu etkiler, tüm in-sanları harekete geçiren ahlâkî olanın gerçek birliğinin anlaşılmasını engelle-miştir. Oysa Hegel için teorik felsefe-nin bir ilkesi olarak 'özdeşlik ve fark-lılığın' birliğini aramak ile pratik felsefe kapsamında 'ahlaki olanın gerçek birli-ğini' aramak aynı paranın iki yüzü gi-bidir.¹⁰; yani görünüşteki bu karşıtlık özde birdir. Bu birliği mümkün kıla-maları bakımından Hegel aşkınsal felsefeyle bir tuttuğu formalizm ile em-pirizm arasındaki karşıtlığın sahte ol-duğunu düşündür; yani formalizm empi-rizmin sadece farklı bir versiyonu du-rumundadır; çünkü "her ikisi de bilgi ve ahlâk teorilerinde bütünüyle geçerli kabul ettikleri bir takım verili olanlar-dan yola çıkar."¹¹

Nasıl mı? Hobbes, Locke, Grotius, ve Pufendorf'un aralarında olduğu do-ğal hâk teorisyenleri bir 'doğa durumu' soyutlamasından hareket ederler. Bu doğal durum bir soyutlama olarak gö-rülse de; bu teorisyenler doğal duru-mun hayal gücünün kurgusundan daha fazla bir şey olduğunu, insan doğasına tekabül eden bir gerçekliği barındır-dığını düşünürler. Fakat bu gerçeklik He-gel'in mükemmel bir tutarlılık olarak adlandırdığı bir yolda kurulur: İnsan doğasını kurduklarını düşündükleri yönleri; geleneğin, göreneğin kökenine inmek için insanın cemaat yaşamından soyutlayarak -ki bu soyutlama empirik psikoloji aracılığıyla insanlarda bulu-nan yetilerin sıralanmasıyla oluşur- tesadüfen oluştukları şeyleri dışarıda bı-rakarak yaparlar. Oysa bu teorisyenler-de "bu soyutlama ve ayıklamayla uyum içinde yürütülen varsayım açık-lanmaz; çünkü felsefi bir ilkedeki ziya-de, bu ayıklamayı yapmaya iten ön yargılardan beslenirler. Bu durumda yol gösterici ilke bu teorisyenler için empirik psikolojiden ziyade gerçeklik-le bulunanı tanımak için gerekli olanın doğa durumunda bulunacağına duyulan 'inanç' olur. Hegel bu nedenle bu teorisyenlerde a priori için yol gösteren ilkenin ashında a posteriori olduğunu söyler; yani varsaydıkları doğa duru-mu, insan için zorunlu olan ve olmaya-nın ayıklamasıyla yapılır; fakat bu zo-runlu olan ve olmayan ayıklamanın öl-çütü sadece varolan durumun üzerin-den yapılabilir.

Bu durum gerçekten de empiristle-rin epistemolojik anlayışlarıyla tam bir

(6) Z.A.Pelczynski, a.g.m., syf.8-9

(7) Bknz., Alexander Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, Çev.: Selahattin Hilav, Y.K.Y., 2001, İstanbul, syf. 79-108

(8) Güçlü Ateşoğlu, "Erik Hukuk İlişkisinde Adalet ve Özgürlük", *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi* sayı 9 için-de, Haz. Hayrettin Ökçesiz

(9) Seyla Benhabib, *Eleştiri, Norm Ve Ütopya*, çev. İsmet Tekerek, İletişim Yay., İstanbul, 2005, syf.43

(10) a.g.y., syf.44

(11) a.g.y., syf.44

örtüşme gösteren politika felsefelerinde görülebilir. Örneğin Hobbes insan da varolan temel bir içgüdüden bahseder: "kendini koruma" ya da "yaşamı sürdürme içgüdü" ve onun için insan, doğal olarak 'bitimsizce' yaşamını sürdürmeyi arzulamaktadır. Bitimsizce yaşamını sürdürme isteğinin de doğal olarak bir 'güç isteme duygusu' yarattığını söyler ve güç arzusu uyandıran yaşama arzusunun arkasında varolan temel güdüyü de 'ölüm korkusu güdüsü' ve bu güdüden kaynaklanan 'güvenlik isteği' olarak açıklar. Bunların devamında 'bir tutkular yumağı olan insan'; bu duygular eşliğinde, insanı hayvandan ayıran bir edimde bulunur: "geleceğini düşünmek". Artık insanlar Hobbes için zorunlu olarak geleceğini düşünmek adına devlet kurmaya yönelmeyi isteyecektir.

Görülebileceği üzere insanların tek tek ne durumda olduklarının bir saptaması olan; öte yandan devletin vücut bulmasının dayanağı olan bu doğa durumu, doğası gereği toplumsal olmayan bir insan imgesine dayanır.¹² 'Her filozofun kendi döneminin çocuğu' olduğu Hegelci düsturu üzerinden aldığımız bu yol, empirizmin politik anlayışı olan liberalizmin hangi temeller üzerine dayandığını daha bir açık kılar. Hobbes İngiltere'deki iç savaştan etkilenerek, belki de her savaşta görülecek toplumsal organizasyonun yokluğunu deneyimleyerek; yani a poste-

riori üzerinden bir doğa durumu soyutlamasına gitmiştir. Fakat doğa durumu Solmaz Zelyüt Hünler'in deyişiyle "...tarihsel bir durum olmaktan çok varsayımsal bir durumdur veya bir çalışma hipotezidir ya da Hobbes'un terminolojisini kullanarak söylemek gerekirse, doğa durumu bir hayaldir."¹³

Hegel'i anlamak için Hobbes'un empirist, materyalist, sensualist, nominalist felsefesinde açık kılmaya çalıştığımız bu ilişki, diğer empirist filozofların felsefelerinde de aynı paralellikle görülmektedir.¹⁴ Bireyi, ahlâkî ilişkiler dışında tanımlayan bu filozoflar, olgunlaşmış doğaları bakımından bireyi, devlete eklenmiş gibi ele alırlar. Zaten Hegel'in liberal ideolojiye kök salan bu felsefeler eleştirisi tam da bu eklenme üzerinedir; diğer bir ifadeyle birey ve bütünlük arasındaki ilişkilerin bu felsefelerde tesadüfi kaldığını düşünmesi nedeniyledir. Anlaşılacağı üzere, bu filozoflar için "insanların birliktelik ve etkileşim sürecinde ortaya çıkanların tümü; 'görenekler, tarih, kültürel formasyon (Bildung) ve devlet'e ait her şey, insan doğasının özsel olmayan ve tesadüfi yönü diye değerlendirilir; ve bu nedenle de 'yaşama dünyası' 'doğal durum' kavramı altında dondurulur. Bu anlayış insanın tatmini, mülkü, özgürlüğü için devleti, doğal olarak tanrısal bir hakeme indirger."¹⁵ Oysa Hegel, felsefenin merkezine, o zamana kadar görülemeyecek bir

(12) Bknz.: Solmaz Zelyüt Hünler, *Dört Adalı, (Hobbes, Locke, Berkeley, Hume), Paradigma yay., 2003, İstanbul, syf. 19-20*

(13) a.g.y., syf.20

(14) a.g.y., syf.20

(15) Unutmayalım ki; Hobbes'un başyapıtı *Leviathan*'ın adı Tevrat'ta geçen bir devin adıdır. Bireyci ve özgürlükçü Locke buyurucu ve emredici nitelikte aklın ve doğanın yasalarıyla özdeş olan Tanrı'nın yasalarına uyan ahlâk yasalarını bilebileceğimizi düşünür ve kendi politika felsefesinde tanrısallıkla örülü olan doğa yasasını hiçbir şekilde bilemeyeceklerini düşündüğü için ateistlere karşı hoşgöründe bulunmaz. Bknz. Solmaz Zelyüt Hünler, a.g.y.

şekilde 'tarihselliği' ve 'diyalektiği' katarak, 'içkin eleştiri' bağlamında 'verili olanın' dolaylımsız soyutluğunu olumsuzlayarak, 'şimdi' de varolan evrenselliğin izlerinden ve bu evrensel de insanların karşılıklı ilişkisinde dolaşarak, insanların yaşamla olan yabancılaşmış ilişkilerini ortadan kaldıracak şekilde potansiyellerini edimsel hale getireceği bir serüvene inanır.

Bu inançla Öznel Tin (mantığın alanı), Nesnel Tin (aile, sivil toplum ve devlet gibi kurumların alanı) ve Mutlak Tin (din, sanat ve felsefenin alanı) olarak üç momentten oluşan bu serüvende Nesnel Tin alanına karşılık düşen kurumlar içerisinde Hegel, hiçbir "varsayım"a gitmeden ve "yüceltme"de bulunmadan öznelin kişisel istencini takiple, gerçekten varolan; yani varolacak (olması gerekecek) olmayan toplumsal insanı ve onun ahlâkî sorumluluklarını incelemeye ve yapılandırma ya koyulur. Bu yapılandırmada Hegel ahlâk yasalarını sadece bireyin özgürlüğüyle ilişkilendiren Kantçı felsefenin ahlâkî yasalığını yeterli bulmayarak, bu yasaları nesnel toplumsal ahlâk ürünleri olarak ele alır.¹⁶ Başka deyişle "Kantçı felsefede ahlâkî özne, iradenin öznelliğiyle belirlenmişken; buna karşın Hegel'de, iradeyi eylemlerinde belirginleştiren ilişkiler toplumsal ve ussaldır [akılsaldır]."¹⁷ Bu nedenle insan varlığının sadece ahlâkî oluşundan bahsedemeyiz; onun toplumsal bir varlık olması nedeniyle.

Bu anlayış içerisinde Hegel "öznelliğe dayalı bir iyi niyet" in, toplumun

karmaşık sorunlarını çözemeyeceğini, "insanların kötülük yapmalarını engellemeyeceği"ni düşünür; bu nedenle de 'iyi duygu'yu bir yürek, vicdan işi olarak götür ve eylemlerimizin değerlendirilmesinin bir kriteri olarak akılsal bir zemin üzerinde durur. Bu zemin onun için hukuktur; bu sayede toplumda yaşayan insan yasa önünde eylemlerinden dolayı sorumlu tutulur ve eylemi gerçekleştiren kişinin gerçek anlamda ahlâkî ölçütlere göre davranan, hakiki bir birey olup olmadığının değerlendirilmesi, eyleminin sonuçlarından bağımsız "salt iyi irade"ye havale edilmez.

Bundan dolayı; Hegel bu salt iyi niyeti, düşüncenin sadece kavramına denk gelen soyut hukuk olarak göz önünde bulundurur ve kavramı empirik ide ile bağdaştıracak bir açılımı gerçekleştirmenin peşine düşer. Bu bağdaştırma ise toplumun kendi yaşamından doğan "tin"inde, kurumlarında; aile, sivil toplum momentlerinden sonra varlığa gelen devlet (The State) aşamasında ancak mümkündür; ve ancak bu aşamada kişi hakiki bireyliğe ve ahlâkî eyleme sahip olabilecektir. Keyfi iradeyi özgürlükle karıştırmayan Hegel, sivil toplumda hakim olan keyfiliğin ancak devletin varlığıyla aşılabileceğini düşünür.¹⁸ Üzerinde durduğumuz ahlâkî davranma, hakiki birey olma; ahlâkî bütünde, Devlet'te gerçekleşecektir.

Şimdi üzerinde yürüyeceğimiz yolda, Hegel sözleşme kuramcılarında var olduğunu düşündüğü atomize bireyciliğin aşılmasında devlete nasıl bir rol

(16) Şahin Yenişehirlioğlu, *Hegel Felsefesi'nde Birey, Toplum, Devlet İlişkileri, Birey Toplum Yay., Ankara, 1985, syf.34*

(17) a.g.y., syf.35

(18) Jean Hyppolite, "Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin "sunuş" kısmı syf.7-19, Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* içinde, Çev.:Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1991

vermektedir? Bireyin devletle olan ilişkisi nasıl kurulmaktadır? Bu soruların cevabı verilmelidir. Çünkü salt bireyi merkeze almayan her düşüncenin totaliterlikle bir ilişkisi olabileceği değerlendirilmeleri Hegel için hiç eksik olmamıştır. Bu nedenle devlet ve birey ilişkisine odaklanarak bireyin ahlâklı davranmayla olan ilişkisini göstermek zorundayız.

İlk olarak Devlet (The State) kavramı üzerinde durursak; bize, hatta kendi dönemine yabancı gelecek şekilde kutsal, tanrısal gibi esoterik bir anlamda bu kavram kullanılmış olsa da Devlet, politik komüniteye/topluluğa karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu politik komünite de kültürel komünitedir; çünkü bir millet üzerine temellenen kurumlara karşılık gelir.¹⁹ Bu düşüncenin kökleri Grek düşüncesine dayalı olmakla birlikte Hegel'in kendi öz-İlgisi doğrultusunda kişinin eylemine yön vereceğini belirtmesi bakımından dikkatle değerlendirilmesi gerekir. Örneğin; Grek düşüncesinde kişi kendisini "doğası gereği politik bir hayvan" olarak, "polis'in bir çocuğu" olarak görür. Polis'te bağımsız bir birey olmak düşünülemez ve bireyin yaşamı, mutlulukları, eylemleri direk polisle ilişkilendirilir. Oysa Hegel çok farklı bir güzergâhta yol alır; kişinin öznel özgürlüğünden, tutkularından hareket eder.²⁰

Bu durumda öznel ereğe, tikel çıkara dayalı kişinin tutkuları üzerinden ha-

reketle nesnel bir ahlâkı inşa etmenin mümkün olup olmadığı sorusu akla gelebilir. Fakat Hegel ısrar eder: "dünyada büyük hiçbir şey tutku olmaksızın başarılmış değildir."²¹ Ve hemen devamında bunun cevabını verir:²² "Konumuza giren iki kıpıdan [momentten (haz. notu).] birincisi idea, ikincisi ise insan tutkularıdır. Birincisi dünya tarihinin öntümüze yayılan engin halısının çözgüsü, öteki atkıdır. İkisinin somut aracı ve birliği devlette törel özgürlüktür." Bu birlik ya da devlet yurttaşların kişisel çıkarları ile uyum içinde ise biri ötekine edimselleşmesini ve doyumunu bulabiliyorsa iyi kurulmuş ve güçlüdür.²³ Ve kişi ancak "...tarihsel olarak 'kişilerce' oluşturulmuş kurumların farklı işleyişleri ile tarihte 'özgürlük'e doğru yol alacaktır. Çünkü Hegel'e göre, tarihe anlamını veren yegane şey özgürlüktür ve insanlık tarihi insanın özgürleşmesinin tarihidir."²⁴

Bu açıklamalar birey ve devlet arasında ilişki çözer gözükmektedir. Fakat Hegel'in özgürlüğü zorunlulukla ilişkilendirmesi ve iradenin keyfi olmasının onun sadece bir momenti olduğu, gerçekte iradenin bilişsel olduğu düşüncesi üzerinde durulduğu zaman tam olarak anlaşılabilir; ahlâkî olanın toplumsallıkla olan sıkı ilişkisi bu ilişkiler üzerinden kurulduğu için.

İlk olarak özgürlük ve zorunluluk ilişkisine göz attığımızda; Hegel özgürleşmenin tarihinin zorunlu olarak

gerçekleşeceğini söyler. Ve bunu söyler söylemez; yani özgürlük ve zorunluluk arasında sıkı bir bağ kurduktan sonra özgürlüğü sadece öznellik üzerinden değerlendirenlerden çok önemli bir kopuş gerçekleştirir; ve bu kopuş Hegel felsefesinin merkezine yerleşir. *Tarih Felsefesi*'nde bu önemli ilişkiyi anlamamızı kolaylaştıracak bir değerlendirmeyle karşılaşırız. Hegel bu yapıtında, bir evin yapımı için ilkin bir iç erek ve amacın gerekli olduğundan bahseder; bunun karşısında araç olarak tikel öğeler ve demir, tahta, taş gibi tikel gereçler üzerinde durur. Öğeler geçreleri işlemek için kullanılır; örneğin ateş demiri eritmek, hava ateşi beslemek için, su tahtayı kesecek olan çarkları harekete geçirmek için. Hegel ortaya çıkan ürünün, evin yapımına yardımcı olmuş olan havanın ev tarafından dışarıda tutulmasına yol açacağını ve benzer olarak, yağmur sellerinin, ve ateşe dayanıklı olduğu ölçüde ateşin yok ediciliğinin dışarıda tutulacağını söyler. İşte doğalarına uygun olarak kullanılan öğeler tarafından ortaya çıkan ürün, öğeleri kısıtlar. Bu duruma "benzer olarak, tutkular doyurulur, kendi kendilerini ve ereklarını doğal belirlemelerine göre geliştirirler ve insan toplumunun yapısını ortaya çıkarırlar; ama bunda hak ve düzen uğruna kendilerine karşı yetkenin doğmasını sağlamışlardır."²⁵ İşte insanlar Dünya Tarihinde eylemleriyle dolaysızca çıkarlarını, istediklerini yerine getirirken amacında kapsanmamış olsa, bilincin-

de bulunmamış olsa da evrensel olanı, tözsel olanı ortaya çıkarırlar.²⁶ Bu tözsel olanı ortaya çıkarma, özgürlüğün tarihsel açılımıyla mümkün olacaktır. "Birey özgürlüğünü onda bulur ve yaşar; ama kendisi, evrenselin bilgisi, inancı ve istenci olduğu ölçüde; gene de bu sanki bireyin öznel istenci edimselleşmesine ve doyumuna evrensel istenç yoluyla ulaşıyormuş ve bu onun için bir araçmış gibi, sanki özne başka öznelerin yanında ve özgürlüğünü sınırlamış ve bu ortak sınırlama, herkesin birbirine karşı sıklıganlığı her birine orada dolaşabileceği küçük bir yer bırakıyormuş gibi alınmamalıdır; tersine, tüze[hukuk b.m.], törellik, devlet, ve yalnızca onlar özgürlüğün olumlu edimselliği ve doyumudur."²⁷ Birey taşıdığı tüm değeri ve tinselliği özünün akılsal olarak onun için nesnel olmasını, dolaysız varoluş taşımasını- ki böylece bilinçtir- ancak devlet yoluyla elde eder. Kişinin istenci devlette akılsal ve belirlenimli olarak kendini gösteren yasalarla uyumlu olduğu yolda birey gerçekten özgür olacak ve böylece özgürlüğün ve zorunluluğun karşıtlığı yitenecektir. "Ussal [akılsal (haz. notu)] olan tözsel olan olarak zorunludur ve onu yasa olarak tanıırken ve onu kendi varlığımızın tözü olarak tanıırken ve onu kendi varlığımızın özü olarak tanıırken özgürdür."²⁸

Bu noktada üzerinde durmamız gereken Hegel'in ahlâkî bütünlüğü, başka bir deyişle devleti ikinci doğa olarak kabul etmesidir.²⁹ İnsanın ilk doğasını

(19) Z.A.Pelczynski, "Political Community and Individual Freedom in Hegel's Philosophy of State", *G.W.F.Hegel: Critical Assesments*, ed.:R.Stem, Routledge, New York, London, 1993 içinde, syf.2-19

(20) a.g.m., 250-251

(21) Hegel, *Tarih Felsefesi*, çev.:Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 2006, syf.24

(22) a.g.y., syf.25

(23) a.g.y., syf.26

(24) Güçlü Ateşoğlu, "Hegel'in Devlet ve Eylem Felsefesi Üzerine", *Mehmet Küçük'e İçinde*, Haz: Doğan Özlem, Doğu Batı yay., 2003, İstanbul, syf., 176

(25) Hegel, *Tarih Felsefesi*, syf.28

(26) a.g.y., syf.28

(27) a.g.y., syf.36

(28) a.g.y., syf.37

(29) a.g.y., syf.40

ise onun dolaysız ve hayvansal varlığı olarak görülür.³⁰ Hegel ikinci doğayla ahlâkî eylemin ancak toplumca paylaşılan anlam ve kurallar ağı çerçevesinde 'ötekiler' tarafından tanınma yönünü vurgular. Bu vurgulamanın yönelimi Kantçı ahlâk psikolojisinin, akılsallığın verili içeriği soyutlama yetisinin yanında, verili olanı yeniden şekillendirmede, gerekli bilişsel yetiye geçit veremeyen, akılsal düşünümSELLİK yeteneğimiz sayesinde iç doğayı dönüştürme gücünü dışlayan bu psikolojinin yerine, insanın iç doğasının yeniden eğitilmesi ve dönüştürülmesi olarak düşünümSEL ve akılsal gelişimini kabul eden psikoloji üzerinden yol alır. Bu psikoloji bu nedenle bilişsel bir psikolojidir. Bu psikoloji üzerinden yürüyen Hegelci etik Kantçı ödev etiğini yeterli görmeyerek akılsal olarak bütünleşmiş toplumsal özgürlük ahlâkına varır. Bu bütünleşmiş özgürlükçü ahlâk öğretisi iç doğanın bastırılmasına dayansa da 'özel refah hakkı' olarak adlandırdığı bireyin mutluluk arayışıyla, kendini gerçekleştirme ile ahlâkın birbirini dışlamadığı noktasında ısrar eder. Daha önce kısaca üzerinde durduğumuz köle-efendi diyalektikindeki kavramlar; "mücadele", "emek" ve "tanınma"nın vazgeçilmezliği mutluluk ve ahlâk arasındaki ilişkide görünüşe çıkar. Çünkü yaşam etkinliğine bağlı olan mutluluk bireyin kendini ancak ötekilere ilan etmesiyle gerçekleşir; ve ötekiler tarafından toplumsal olarak tanınma gerekliliği "ben"nin (kişi olma'nın) oluşumu için, ahlâkî vazgeçilmez kılar.³¹ İnsani

eylemlerin açıldığı bir mecaz olarak öznelarası toplumsal dünyanın kabulü Hegel'i pratik akıl ve ahlâkî yalnızca bir temiz kalplilik meselesi olarak görmekten uzaklaştırarak phronesis (teorik bilgiden ayrı olarak pratik bilgelik) erdemleriyle, tercih edebilme ve doğru eyleyebilme yetisiyle ilgilenmeye sevketti.³² Eylem merkezli bir ahlâklılığın hayatiyeti burada kendini açıklar.

Hegel'in üzerinde durduğumuz değerlendirmelerine baktığımızda sanıldığı aksine birey bertaraf ediliyor değildir. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'nin önsözünde bireyselliğin olmadığı bir Nesnel Hukuk'un olamayacağını söyleyerek, kamuca kabul edilen hakikate sarsılmaz bir bağlılıkla bağlampa tüm yaşamını değerlendirenler ile evrensel olanı engellediği düşünülen deneyimler çokluğunu vurgulayarak- yani ağaca bakmaktan ormanı göremeyenler-yaşamına yön verenleri eleştirir. Hegel'in üzerinde durduğu özgürlüğün ve etik olmanın prensibinin düşüncede aranması; yani etik davranmanın kriterinin salt düşünceden kopmuş dışsal olan da değil de, kendini dışsallaştıran düşüncede aranmasıdır. Bu sayede bireyselliğin bertaraf edilmeyeceği bir evrensellik mümkün olabilecektir. İşte bu nedenle Hegel, 'düşüncenin' evrensel bir şekilde tanınan değerlerden uzaklaşmakta kendini özgür hissettiği durumda 'haksızlık'a dönüşeceğini söyler.³³ Çünkü bu durumda hakiki anlamda ne ahlâk ne özgürlükten ne de bireyden bahsedilebilecektir.

(30) a.g.y., 37

(31) Seyla Benhabib, a.g.y., 113-118

(32) a.g.y., 118-119

(33) Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev.:Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1991, syf.23

Hukuk Felsefesinin Prensipleri'nde öznel ilgi ve çıkarların (eyleyenin, kişinin) devletle (evrensel) ilişkisi üzerinde durduğumuz açıklamalar ışığında değerlendirilmesi gerekir. Bu yapıtta hukuku; özgür istenç/irade temelinde tinsel bir alan olarak gören³⁴ Hegel, özgür iradenin başlangıçta; özgürlüğün yalnızca düşüncesi ya da kavramı durumunda, başka deyişle saf belirlenimsiz durumda olduğunu söyler.³⁵ Ve içgüdüler yığımindan oluşan-ayrıca bu içgüdüler mutlak olarak benim olduğu için her türlü nesneyi (objeyi) amaçlayan-iradenin cisimleşmesi; ancak özgürleşmiş bireyin istencini, iradesini bir edinme özgürlüğü olarak ileri sürmesiyle gerçekleşecektir. İlk bir öznenin tekil iradesi durumunda olan özgür irade, dışlayıcı ilişkiler içerisinde nesnelere çokluğu arasında başkalarını istencinin nesnelere dışlayarak; yani sadece kendisinin kılarak odimsel olarak özgür olur; ve böylece kişiliği olan bir kişi olur. Yani tözü özgür irade olan ben, dışsal nesneyi kendisinin kılacağı bir yolda onu olumsuzlama,

benim olmasını sağlama 'hak'kını taşır. Böylece ilk özgürlük kipi olan mülkiyet edinme gerçekleşir.³⁶ Fakat mülk edinmenin bir hak olarak gerçekleşmesi için, sahip olma hakkının başka bireylere de nesnel olarak tanınması gereklidir.

Hegel hiçbir tanrısal güce ihtiyaç duymadan mülk edinmeyi tüm olumsal bağıntıdan kurtaracak bir şekilde varlıkbilimsel (ontolojik) bir ilişki olarak tözselleştirdiği mülk edinmenin akıl ile olan ilişkisini, kişinin sahip olma hakkını, mülk edinme hakkı olarak evrenselleştirme aşamasında bulur. Fakat mülk edinmenin ve devamında bu çaba içerisinde yapılan sözleşmelerin akılsal temellerine rağmen, Hegel hiçbir durumda bu ilişkilerin özel yasa alanını aşmadığını söyleyerek³⁷ bu alanın sınırını "sivil toplum" adıyla çizer. Ve sivil toplum kişisel çıkarların alanı olması bakımından gerçek ahlâkın ve özgürlüğün edimselleşmesinden uzaktır. Çünkü "Yurttaş toplumunun[sivil toplumun, (haz. notu)] tüm örgüt ve kurumları mülkiyet korunması içindir ve

(34) a.g.y., syf.40

(35) Hegel için bu iradenin ilk ve sadece bir yanıtıdır ve kişi iradenin bu yanıtı kendisi için özgürlük olarak gördüğü için bu negatif özgürlüktür, boşluğun özgürlüğüdür. Hegel salt teorik olan bu özgürlük aşamasında kalırsa sosyal her türlü düzeni yıkma aşırılığına dönüşeceğini belirtir. Bu nedenle Kant'ın ve Fichte'nin felsefelerinde görülen iradenin her türlü belirlenimden soyutlanması nedeniyle bütünlük belirlenimsiz olmadıklarını, soyut varlığın onun sonluluğunu ve belirlenimini oluşturduğu yargısını önemli bir ilerleme olarak görür. Fakat bu filozofların sonluluk ve sonsuzluk diyalektikini kavrayamadıklarını Evrensel'de için olarak bulunan olumsuzlamanın ortaya çıkaracağı zorunluktan habersiz olduklarını belirtir. Bu nedenle her türlü sıralama onlar için dışsaldır. Bu nedenle içgüdüler, arzular, eğilimler bu filozoflar için dışsaldır; yani bilişsel değildir. Oysa Hegel soyut iradeyi, kendinde iradeyi kavramın kendi için belirlenimi, olumsuzluğu nedeniyle kendinde iradenin nesnesi olacağını, kendisi için olacağını yani arzuların akılsal olacağını söyler. (bkz.Hukuk Felsefesi 42-45) Bu doğrultuda Hegel'in deneyimde yatan akılsalılığın peşinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıklamalarımız ışığında Hegel'in gerçekliği kabul etmeyen bir spekülatif olduğunu söylemek fazlasıyla yanlıştır. Mantık Bilimi'ndeki bir pasaj bu ilişkiyi açık kılar: "...felsefe ilk doğuşunu deneyime (a posteriori olana) borçludur (gerçekte düşünme özsel olarak dolaysızca bulunanın olumsuzlanmasıdır); ama yine eşit haklılıkla denebilir ki, insan yemesini besinlere borçludur, çünkü bunlar olmasaydı yeme edini de olanaksız olurdu; yeme hiç kuşkusuz bu ilişkide iyilikbilmez yan olarak düşünülecektir, çünkü kendi kendisini borçlu olduğu şeyin tüketilmesidir. Düşünce de bu anlamda eşit ölçüde iyilikbilmezdir." Bknz, Hegel, *Mantık Bilimi*, Çev.:Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 1996, syf.,13

(36) Herbert Marcuse a.g.y., syf.153-154

(37) a.g.y., syf.157

bu toplumun özgürlüğü yalnızca mülkiyet hakkı demektir."³⁸ Bundan dolayı Hegel için salt bir düşünce ilkesi olmayan 'akıl'ın mülk edinmeyle kendini dünyada ilk defa varoluşa getirmeye, vücut vermeye çalışması ve beraberinde getirdiği ilişkiler, özgür bir toplumsal düzenin karşısında durarak bütünleşmiş akılsal bir toplumsal yapıyı engellemeye devam edecektir.

Bu nedenle Hegel toplumda, kurumsal olarak varolan katmanlaşmaların ekonomik işleyişten daha güçlü olan kuvvetler tarafından denetlenmesi gerektiğini düşünerek, sivil toplum alanı olarak kavramlaştırılan alanı, tikel ve evrensel istencin özdeşleştiği devletin altına almakta tereddüt duymaz. Ve sanılanın aksine "devlet somut özgürlüğün edimselliğidir; ama gerçek özgürlüğü oluşturan şey kişisel bireyselliğinin ve bunun tikel çıkarlarının tam gelişmelerini olduğu gibi hakların tanınmasını kendileri için taşımalarıdır. Bireylerin tikel çıkarları kesinlikle bir yana atılmamakta ya da ortadan kaldırılmamaktadır; her şey gelip devlette evrensellik ve tikelliğin birliğine dayanmaktadır."³⁹

Hegel için 'Devlet' tikel gereksinimlere ve ihtiyaçlara dayalı kör-karşılıklı ilişkilere dayanmayarak yasaları ve ilkeleriyle özgür düşünen insanlara yol gösterecektir. Devlet, empirist felsefelerdeki gibi tek tek bireylerin tutkularıyla, insanın varsayımsal doğasıyla

değil; ama insanın tinsel öğeleriyle, emek gibi insanın ontolojik tözsel doğasıyla, kendini, çevresini ve yaşamını dönüştürücü karşılıklı etkileşimde bulunarak varoluşa getirdikleri akılsal bilgi ve iradeleriyle ilişkilidir. Hegel'in özgürlüğün edimselleşmesi olarak gördüğü, 'Nesnel Tin' olarak adlandırdığı devlet - insanı hesaplama toplama ilişkisine indirgen olumsal olarak varlığa geldiği anlaşılan devleti de bu toplama, çıkarma ilişkisini düzenleyen merci olarak görmek yerine⁴⁰ - kendi özgür düşünme edimiyle karşılıklı ilişki içerisinde olan öznelerin verili olana bağlı kalmayıp onu dönüştürerek, dönüştürüklerinin de kendi tinselliği olduğu bilincine ulaşmasıyla, öznelerin özgürlüklerinin gerçek mekanı olarak görülecektir. İşte bu nesnel tinsellik alanı, her türlü özel çıkarılardan kurtarılarak yasa yönetimini geliştirmeyi dert edinir.

Toparlayarak söylessek; Özgür irade iç ve dış dünya arasında, öznел ve nesnel hak arasında bölünmeyi yenerak iradesini nesnel politik ve toplumsal kurumlarda yerine getirmesi gerekir; elbette bu kurumlar da bireyin istenciyle uyum içinde olmalıdır.⁴¹ "Tüze[Hukuk] Felsefesi'nin bütün bir üçüncü bölümü varsaymaktadır ki öznenin özgür istenci kurulu olmayan hiçbir nesnel kurum, ve nesnel toplumsal düzende görülebilir olmayan hiçbir öznел özgürlük yoktur."⁴²

(38) a.g.y., syf.165

(39) a.g.y., syf.163

(40) Hobbes için "felsefe doğru bir şekilde akıl yürüterek, sonuçlardan nedenlerin ve nedenlerden sonuçların çıkarılmasıdır". Akıl yürütmenin anlamı ise onun için hesaplamak yani toplamak ve çıkarmaktır. Yani felsefe akıl yürütme eşliğinde toplama ve çıkarmadır. Fazlasıyla tutarı bir toplamacı olan Hobbes neden-sonuç ilişkisi içerisinde olan karmaşık cisimlerin hareketi olarak gördüğü insan psikolojisinin nihai noktasında olan devleti en karmaşık yapıyı cisim olarak tanımlar. Bknz. Solmaz Zelyüt Hünler, a.g.y., syf.5-7

(41) Marcuse, a.g.y.syf.160

(42) a.g.y.,syf.161

Son olarak şunu belirtelim. Hegel'in devlet anlayışının totaliter olduğunu söylemeden önce iki nedenin göz önünde bulundurulması gerekir: İki tın, özgürlük felsefesi olarak adlandırılan Hegel felsefesinin, öznел, nesnel, mutlak tın olan momentleri içerisinde nesnel tın alanına karşılık düşen devletin; din, sanat ve felsefenin içinde yer aldığı mutlak tın alanına alt güdümlü

olmasıdır. İkinci olarak ise Hegel'in tasarlamış olduğu bu devlet eleştirel aklın ölçütleri ve evrensel olarak geçerli yasalar tarafından yönetilen bir devlettir.⁴³ Hegel yasanın gücünü kişisel çıkarların ötesine taşıdı. Çünkü yasa Hegel'e göre birbirimizin kişisel çıkarlarından uzak, ahlâkî bir zeminde birbirimizle ilişki kurmamızın güvencesini verecek tek güçtür.

(43) a.g.y., syf.143-145